

Sjabbat en de vraag naar gerechtigheid

Bart Wallet

Het is een psalm die ik wel kan dromen: Psalm 92. Van jongs af aan hoorde ik iedere zondagochtend deze psalm voor de kerkgang lezen: *'Een psalm, een lied, op de sabbatdag. Het is goed, dat men de HEERE love, en Uw Naam psalmzingt, o Allerhoogste!'* Al verschillende generaties is het in onze familie gebruik om deze psalm op zondag te lezen, als een vaste markering van de dag van de ontmoeting tussen God en zijn volk.

Via zo'n gebruik wordt er een link gelegd tussen sjabbat en zondag. Dat kan, maar hoe je dat doet, maakt onder-

tussen wel uit. In de Engelse puriteinse traditie is dat op een nogal massieve en directe manier gedaan, waardoor zelfs

1. Een psalm. Een lied voor de sabbatdag.
2. Het is goed de HERE te loven,
uw naam psalmen te zingen,
o Allerhoogste,
3. in de morgenstond uw goedertierenheid
te verkondigen,
en uw trouw in de nachten,
4. op het tiensnarig instrument en
op de harp,
bij snarenspeel op de citer.
5. Want Gij, HERE, hebt mij verbeugd
door uw daden,
over de werken uwer handen
zal ik juichen.
6. Hoe groot zijn uw werken, o HERE;
zeer diep zijn uw gedachten.
7. Een redeloos mens verstaat het niet,
en een dwaas begrijpt dit niet:
8. wanneer de goddelozen uitspruiten
als het groene kruid
en alle bedrivers van ongerechtigheid
bloeien –
zij zullen voor immer verdelgd worden.
9. Maar Gij, o HERE, zetelt
in den hoge voor eeuwig
10. Want zie, uw vijanden, HERE,
want zie, uw vijanden zullen
te gronde gaan,
verstrooid zullen worden
alle boosdoeners.
11. Want Gij hebt mijn hoorn verhoogd
als van een woudos,
ik ben met verse olie overgoten;
12. Mijn oog vermeit zich in hen
die mij beloeeren;
mijn oren horen van de boosdoeners
die tegen mij opstaan.
13. De rechtvaardige zal groeien
als een palmboom,
opschieten als een ceder van
de Libanon;
14. geplant in het huis des HEREN
groeien zij in de voorhoven van
onze God;
15. zij zullen in de ouderdom nog
vrucht dragen,
fris en groen zullen zij zijn;
16. om te verkondigen, dat de HERE
waarachtig is,
mijn rots, in wie geen onrecht is.

Schriftstudie
n.a.v.
Psalm 92

Bart Wallet

over de zondag als de 'Sabbath' gesproken ging worden. In de Nederlandse

gereformeerde traditie is er vanouds meer oog voor de eigenheid van beide dagen, sabbat en zondag. Het is slechts via de analogie dat we beide dagen aan elkaar kunnen verbinden. Maar op die manier is Psalm 92 inderdaad bij uitstek het lied om op de rustdag te lezen. Expliciet wordt aan het begin van deze psalm aangegeven dat hij is bedoeld voor sabbat. Wat wel de nodige

verbazing kan wekken is dat er in de hele bundel van 150 psalmen er slechts één is die speciaal is bedoeld voor de belangrijkste dag van het joodse jaar: sabbat. Dat maakt ondertussen de plaats van Psalm 92 als sabbatpsalm alleen maar belangrijker.

Dat blijkt ook duidelijk uit de liturgie voor sabbat thuis en in de synagoge. Op verschillende momenten gedurende de dag keert Psalm 92 terug. De dag wordt er, tijdens *kabbalat sabbat*, het ontvangen van sabbat, mee begonnen, tijdens de sabbatochtendienst wordt er aan gerefereerd en de dag wordt er ook weer mee besloten. Sabbat wordt dus geopend en gesloten met Psalm 92. Die belangrijke rol had Psalm 92 overigens ook al toen de Tempel er nog was.

Op iedere dag zongen de Levieten een vaste psalm, van Psalm 24 op zondag tot Psalm 92 op sabbat. Het huidige gebruik in

de synagoge borduurt daarop voort.

Een lied voor sabbat?

Psalm 92 is een zorgvuldig gecomponeerd lied met alle kenmerken van de oude Hebreeuwse poëzie. Destijds vond men het prachtig om eenzelfde gedachte twee of zelfs drie keer in verschillende woorden uit te drukken. Dit parallelisme treffen we ook in Psalm 92 aan: per vers wordt steeds tweemaal met andere woorden dezelfde gedachte uitgedrukt. Maar vaak voegt zo'n herhaling ook steeds een nieuw, extra element toe, waardoor het lied ook inhoudelijk groeit.

Wie de inhoud van Psalm 92 eens rustig op zich laat inwerken en dan weer terugkeert naar het opschrift erboven, *'een psalm, een lied voor sabbat'*, zal op het eerste gezicht verwonderd zijn. De inhoud lijkt helemaal niet te gaan over sabbat: je zou verwachten dat er over rust, tijd voor gebed en de eredienst gesproken zou worden. Het grote thema van Psalm 92 blijkt echter een vergelijking te zijn tussen wettelozen en rechtvaardigen. Het lijkt de wettelozen in de wereld allemaal voor de wind te gaan en voor dwazen is dat moeilijk te vatten. Hun succes zal echter snel verdwijnen, de rechtvaardigen zullen hun val zien en zelf Gods goedheid ondervinden. God is immers de rechtvaardige, in wie geen onrecht is.

De Psalm is opgebouwd volgens een 7-1-7-structuur met allemaal tweeregelige verzen, behalve het middelste vers 9: *'U, HEER, bent eeuwig verheven'*. Dat vers springt als het centrum uit de psalm naar voren, het is dé boodschap die de dichter wil overdragen.

Een lied voor sabbat!

Hoe valt deze inhoud te rijmen met sabbat? Wat maakt een psalm die gaat over Gods rechtvaardigheid er een die op sabbat gelezen moet worden? Die vragen zijn in de rabbijnse traditie

Sabbatkandelaars

Een feestelijk gedekte tafel voor de sabbatmaaltijd

uitvoerig behandeld. Daarbij wordt het gedicht zorgvuldig gelezen en blijkt sjabbat op allerlei manieren volop aanwezig te zijn in Psalm 92.

Het eerste dat opvalt in Psalm 92 is dat precies zeven keer de ontzagwekkende Naam van God voorkomt. Sjabbat is de zevende dag van de week en hierdoor drukt de psalm uit dat JHWH de Heer is van de sjabbat. De dag van het verbond en de God van het verbond zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden.

Vervolgens wordt er in vers 3 gesproken over het getuigen van Gods liefde in de morgen en van zijn trouw in de nachten. De morgen of ochtend staat in enkelvoud, de nachten in meervoud (in sommige vertalingen is dit verschil helaas weggefallen). Dat is niet voor niets, zo laten de rabbijnen zien. Alle dagen van de week zijn we druk met ons werk, zeggen we natuurlijk onze vaste gebeden, maar alleen op sjabbat hebben we echt de tijd om van Gods liefde en trouw te getuigen. Welnu, sjabbat begint vrijdagavond en duurt tot zaterdagavond. De dag beslaat daarmee één ochtend en twee nachten. Zo'n klein element in Psalm 92 is een duidelijke vingerwijzing dat dit een sjabbatpsalm is: op die dag bezingt Israël Gods liefde en trouw.

Dat element zit uiteraard ook al in het openingsvers 2: het loven en bezingen van de Allerhoogste behoort tot de diepe inhoud van sjabbat. Dat gebeurde overigens, in de Tempel, met muziek die de offers vergezelden. De Levieten zongen niet alleen Psalm 92, maar gebruikten daarbij ook muziekinstrumenten: de harp en de lier (vers 4).

De thematiek van het ogenschijnlijk succes van de bozen en Gods recht blijkt bij nader inzien ook volop met die van sjabbat verweven te zijn. Zes dagen in de week bezien we de wereld met 'menselijke' ogen, zien we het

onrecht, de oorlogen, de armoede – en dat kan ons moedeloos maken. Het lijkt wel alsof de wettelozen gedijen en de onrechtvaardigen bloeien. Maar dan komt sjabbat, die doorbreekt de cyclus en zet ons stil. Op sjabbat leren we met Gods ogen naar de wereld te kijken en krijgen we te horen dat God de rechtvaardige is en dat hij recht zal doen. De vijanden van God zullen te gronde gaan en wie onrecht doen verstrooid (vers 10). Zo tilt sjabbat ons boven de dagelijkse werkelijkheid uit en krijgen we een blik te zien in Gods plan met deze wereld.

Het is ook daarom dat in de Misjna wordt gezegd dat Psalm 92 uiteindelijk gaat over de laatste sjabbat van de geschiedenis, als God recht zal spreken en de hele wereld tot rust zal komen en de rechtvaardigen zullen groeien als palmen. Palmen (vers 13), lang, groot en sterk, staan tegenover het onkruid (vers 8) dat wel snel opschiet, maar in het warme Israël met een beetje zon ook zo weer verdween.

Psalm 92 is daarmee een lied dat een blik geeft in de eeuwige sjabbat als God alles en in allen zal zijn. Dat element wordt nog versterkt doordat Psalm 92 ook de culminatie is van de twee lijnen die er in Tora lopen als het over sjabbat gaat. De twee versies van de Tien Woorden (geboden) laten dat zien. In Exodus 20 wordt de viering van sjabbat gemotiveerd vanuit de schepping, God ruste op de zevende dag en heiligde die daarom. In de versie van Deuteronomium 5 wordt sjabbat echter gemotiveerd vanuit de bevrijding uit Egypte.

Psalm 92 is daarmee een lied dat een blik geeft in de eeuwige sjabbat als God alles en in allen zal zijn.

Challot, gevlochten sabbatbroden

In Psalm 92 komen deze beide lijnen bij elkaar: in vers 4 gaat het over ‘*de werken van uw handen*’, in het Hebreeuws een duidelijke verwijzing naar de schepping. En is sjabbat ook niet bij uitstek de dag om te genieten van Gods goede schepping, de werken van zijn handen?

Daarnaast gaat deze psalm over de bevrijding van Gods volk uit de hand van de wetelozen en onrechtvaardigen, de ultieme bevrijding waarop de grote rust voor Gods volk begint. Schepping en bevrijding als de twee motieven om sjabbat te vieren komen zo in Psalm 92 bij elkaar en wijzen van de huidige sjabbat naar de toekomstige sjabbat.

Een lied voor de zondag?

Hoe kunnen christenen nu Psalm 92 meezingen? Het is opvallend dat veel elementen van de rabbijnse exegese ook bij de kerkvaders te vinden zijn. Hoewel de kerkvaders afwijzend stonden tegen een één-op-één-koppeling tussen sjabbat en zondag, nam Psalm 92 ook bij hen een belangrijke plaats

in. Hiëronymus viel de rabbijnen bij die in de ‘*werken van Gods handen*’ de schepping herkenden en hij hield dat voor aan Marcion, Mani, Valentinus en allerlei andere ketters die God als de schepper beledigden. Psalm 92 laat ons zien, zo zegt Hiëronymus, dat God de schepper is, de schepping goed is en dat het kwaad daar niet in zit. Augustinus, op zijn beurt, preekte over Psalm 92 op een zaterdag (en niet op zondag!) en betitelde het als het lied van geloof, hoop en liefde.

In de christelijke traditie is Psalm 92 volop meegezongen als een lied van lof op Gods gerechtigheid en een lied van verlangen naar de eeuwige sjabbat. Athanasius liet zien dat het visioen van Psalm 92 alleen werkelijkheid kan worden omdat God zijn recht heeft voltrokken aan Jezus, zo kan God de rechtvaardigen planten in zijn huis en laten groeien in zijn voorhoven. Vanuit die hoop op de toekomst kan de kerk ook nu Psalm 92 aanheffen, samen met Israël uitziend naar de bevrijding die God zal geven. Op zondag en alle dagen van de week – maar toch wel in de eerste plaats op sjabbat.

Een kiddoesjbeker voor de zegen over de sabbat

Een sierlijke schaal voor de sabbatbroden